

RECENZJE, OMÓWIENIA, NOTY

Zofia Tarajło-Lipowska, *Historia literatury czeskiej. Zarys. Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo. Wrocław 2010, 528 s., ISBN 978–83–04–05014–3.*

Polští studenti bohemistiky, ale nejen oni, překladatelé i širší kulturní veřejnost, dostávají práci prof. Tarajło-Lipowské syntetický obraz literárního vývoje Čech od konce 9. století po dnešek. Navazuje na některé syntetické práce polských bohemistů zejména v poválečném období, např. na průkopnickou práci Niedzielovu *Literatura czeska w latach II. wojny światowej* (1987), Baluchova skripta *Literatura czeska 1918–1968* a některé další, její záběr je ovšem nesrovnatelně širší. Jedná se o skutečnou syntézu, komplexní poučení o dějinách české literatury od konce 9. století po dnešek. Práce na díle tak široce založeném a tak rozsáhlém (v žádném případě nejde jen o jakýsi přehled) je nesmírně náročná – vedle odborné kompetence předpokládá velikou a soustavnou pracovitost a řekněme i odhodlání: kdo si něco podobného alespoň trochu zkusil, ví, o čem mluvím.

V krátkém úvodu autorka formuluje svá metodologická východiska a vymezuje pole svého zájmu: vysvětluje, proč opouští starší tradici pojednávat dějiny české a slovenské literatury jako jeden celek, vysvětluje místo německo-jazyčné literatury z Čech v kontextu české literatury a formuluje i svůj vztah k tradičnímu pojetí literárních dějin vykládaných v návaznosti na historické události, střídání generací a biografistiku. Konstatuje, že pro českou literaturu jsou charakteristická kolektivní vystoupení (almanachy, manifesty), vazba autorů na regiony, na „malé vlasti“, i tendence k zobrazování detailu. Zdůrazňuje jako charakteristický rys české literatury její intertextovost, tedy úlohu překladů, adaptací, parafrází, parodií a aktualizací cizích děl. Připomíná, že v české literatuře není vysoká hranice mezi literaturou s vysokými uměleckými ambicemi a literaturou populární. To je jakési předznamenání dalšího výkladu.

Vlastní text je rozdělen do jedenácti oddílů, charakterizovaných v první řadě jako epochy umělecko-historické: např. humanismus a renesance, pak baroko atd. Některé oddíly, zejména týkající se literatury 20. století, jsou ale charakterizovány spíše historicky (*Literatura przelomu stuleci, Literatura międzywojnowa, Dwa zniwolenia, Czas »normalizacji« i czas »normalności«*) tak, jak vyžaduje materiál a logika vývoje, určovaná právě v tomto období významnými dějinnými mezníky. Podobně jako je tomu v pracích českých, rozsahem i určením podobných prací prof. Tarajło-Lipowské (*Panorama dějin české literatury olomouckých vysokoškolských učitelů E. Petru*

a L. Machaly či pražská *Literatura od počátku k dnešku* J. Lehára, A. Sticha, J. Janáčkové a J. Holého), je výklad o staré literatuře výrazně zhuštěnější, čím blíže k současnosti, tím je podrobnější. Cennou součástí, kterou ocení možná víc bohemista z Čech než polský student, je *Wykaz wybranych pisarzy czeskich w polskich tłumaczeniach wydanych po 1945 roku*, sestavený Ilonou Gwóźdź-Szewczenko. Ten sám nabízí náměty na reflexe o česko-polských paralelách, o vztazích mezi českou a polskou literaturou, o hodnotách, které nás spojují, i o tom, jak společný osud národů žijících „v táboře míru a socialismu“ ovlivňoval výběr děl k překladům a do jaké míry se polští překladatelé jim dali, či možná spíše mnohdy nedali, ovlivňovat. Bibliografie sekundární literatury dává i dobrou představu o významných pracích polských bohemistů, o něž se – vedle odborné literatury české – autorka opírala.

Jednotlivé oddíly (rozsahem se pohybující okolo 35 stran tisku) jsou seřazeny určitou představou vývojových dominant, již jsou podřízeny pak dílčí kapitoly, strukturující výklad žánrově a tématicky, dobře ilustrované ukázkami. Student tu najde i jakousi čítanku kanonických textů české literatury, od Proglasu, první slovanské básně z konce 9. století, až k úryvkům z textů autorů žijících na přelomu 20. a 21. století. Citace jsou v češtině, následně i polsky: některé jsou přejaty z existujících překladů, z větší části jsou dílem autorky samé. Málokdy narazíme na drobnou faktografickou nepřesnost, chybu či přehlédnutí, spíše v oblasti reálií či geografie (lokace Husince na Moravu, označování Šumavy jako „Český les“), drobné omyly v křestních jménech apod. Vzhledem k množství jmen, letopočtů a dalších údajů s nimiž autorka operuje jsou nevýznamné.

Dosavadní práce prof. Tarajło-Lipowské se točily okolo českého 19. století. Jejím hlavním badatelským zájmem byl Karel Havlíček, o němž vydala v roce 2000 knihu. Možná, že právě zájem o Havlíčka nabídl klíč k některým českým mýtům, jako je představa slovanské vzájemnosti, postupující české obrození. Nepodléhá ani mýtu „temna“, obestírající recepci barokní kultury. V českém prostředí (spíše ale v široké veřejnosti než ve veřejnosti odborné) je zakořeněné spojení baroko = doba „temna“, tedy kulturního úpadku a národnostního, sociálního a náboženského útlaku. Polská badatelka není zatížena ničím, co bych nazvala pobělohorským komplexem, své téma pojednává s nadhledem a bez sentimentu a animozit. I proto sem zařazuje výklad o tehdejších postilách a umění kazatelském v českých pracích upozadovaných. Neváhá oddíl o baroku uzavřít kapitolkou *Barok po baroku, czyli między »upadkiem« a »odrodzeniem«*, v němž poukazuje na kontinuitu obrozené kultury s kulturou barokní. Připomíná nejen roli balbínovské edice Františka Martina Pelcla, oblibu Hájkovy kroniky, byť osvícenskou kritikou odmítnuté, a klade důraz na soustavnou sběratelskou činnost obrozenců (Erbena, Kamarýta, Sušila, Čelakovského ad.), z níž vyrůstá i ohlasová poezie, žánr pro obrození mimořádně důležitý a úspěšný.

V oddíle věnovaném německojazyčné literatuře z Čech si všímá nejen silné skupiny česko-židovských autorů z počátku 20. století a Franze Kafky, jak je obvyklé. Vyzdvihuje autory, které označuje jako *Austriaccy mistrzowie prozy realistycznej*

w *Czechach*, vedle Adalberta Stiftera věnuje velkou pozornost Marii von Ebner Eschenbachové, v českém prostředí nedoceněné. Právem v této souvislosti připomíná i případ bilingvního Karla Klostermanna, který pocházel z německé rodiny, začínal psát německy a posléze, ovlivněn českým prostředím, se přiklonil k češtině.

Jisté rozpaky může vzbudit oddíl nazvaný *Dwa zniewolenia*, věnující pozornost tvorbě, která se rozvíjela v období 1939–1959. Název by neměl implikovat, že druhá nesvoboda skončila na konci padesátých let. Vnitřní členění naznačuje, že si autorka je vědoma, že paralelu mezi okupací a nástupem komunistické totalitní kulturní politiky po roce 1948 je těžko pojednat v jednom celku: pro období do r. 1945, eventuelně 1948 vidí dominanty v žánrech jako je psychologická próza, historická próza, próza fantastická a v nástupu mladé ortenovské generace. Pokud jde o 50. léta, vytěšňuje na okraj literaturu oficiální, kterou charakterizuje celkem povšechně. Z ve své době ceněných děl, z nichž řada vyšla tehdy i v polských překladech, uvádí jen několik jmen. Celý komplex budovatelského románu či agitační poezie první půle 50. let jakoby neexistovaly. Všimá si daleko více tvorby autorů na okraji, resp. mimo oficiální struktury: surrealistů, prvního undergroundu, a také prózy „o tematyce strachu a zagrozenia“, tedy převážně s tématem 2. světové války a holocaustu. Možná je to postup příliš radikální. I díla dnes čtenářsky mrtvá – v Čechách jako v Polsku – jsou součástí historie. Chybí i zmínka o několika románech (jako je Otčenáškův *Občan Brych*, Ptáčníkovo *Město na hranici*, Valentovo *Jdi za zeleným světlem*) a několika básnických knihách (např. jde o Kunderovy *Monology*), která byla od poloviny 50. let výrazem snahy uvolnit příliš reglementovaný prostor literární tvorby a předjímalá onu „první oblevu“. Tu autorka spojila s časopisem „Kvėten“. Pásus o časopisu „Kvėten“ posunula do oddílu o 60. letech, kde předznamenává aktivity působící proti totalitní kulturní politice. V tomto oddíle, okřídleně nazvaném *Złote lata sześćdziesiąte*, jsou zdůrazněny nepochybné úspěchy české prózy i dramatu, rozvoj experimentální literatury a její tématické rozšíření. I když je pozoruhodně bohatá, chybí mi v ní výraznější pasus o generaci, profilující se okolo časopisů „Tvář“ a „Sešity“ (když je poměrně velký prostor věnován časopisu „Kvėten“ a jeho autorům), která byla po roce 1968 rozprášena, silně poznamenaná emigrací a přesto se vracějící do kulturního života 90. let zjevy tak významnými jako jsou oba naši prezidenti, básníci Ivan Wernisch, Jiří Gruša, prozaička Věra Linhartová, kritik Jan Lopatka a mnozí další. Jejich literární „prehistorie“ z let šedesátých (stihli v té době vydat jen několik knížek a nepronikli do širšího povědomí) je jakýmsi pendantem k osudům skupiny okolo časopisu „Kvėten“, jejíž protagonisté se stali významnými osobnostmi „pražského jara“. Mladší autoři okolo „Tváře“, daleko radikálněji atakující dobové estetické i kulturně politické normy, na konci šedesátých let ještě nezískali takovou publicitu a bylo snazší je v době „normalizace“ umlčet.

Cílem recenze však není hledat, co v práci podle názoru recenzentky chybí, co vidí jako významnější než autorka, na co by položila větší důraz. Je to věc celkové koncepce, i v Čechách a možná i v Polsku nedořešeného vztahu k temnému období

50. let, kdy je obtížné najít správnou míru a proporce, vyvážit historické a estetické kritérium. Autorka se postavila zřejmě spíš na stanovisko estetické a klade důraz na hodnoty, které podle jejího názoru zůstávají čtenářsky živé a schopné oslovit současného čtenáře.

Poslední oddíl pojednává o smutném období normalizace a především je zajímavou sondou do literatury nejsoučasnější. V některých případech zachycuje knihy vydané ještě v roce 2005, životní data některých autorů jsou dovedena prakticky až do současnosti. Objevují se tu jména, která polský čtenář zná z překladů, záběr je ale podstatně širší, sahá od generace žijících klasiků až po autory mladé. Názvy kapitol *Przewartościowanie i powroty*, *Proza »autentyczna« – Dzienniki, pamiętniki, wspomnienia*, *Genius loci wielkich miast*, *Historyczne palimpsesty* naznačují třídící rastr, který dosud živý a proměnlivý materiál organizuje. Zde autorka měla jen malou oporu v odborné literatuře, musela jít do časopisů, kritik, primární literatury. Jakým způsobem se s tím vyrovnala budí respekt.

Práce prof. Zofie Tarajło-Lipowské je poučená, koncepčně promyšlená, výběr dominant, na kterých staví svůj obraz české literatury je uvážený a struktura výkladu vnitřně logická. Koncepce neznásilňuje materiál, který je předmětem výkladu, není aprioristická, ale vychází z jeho interpretace, mnohdy nezávislé na stereotypech, v nichž se český čtenář mnohdy pohybuje. Přidáme-li k tomu příjemný výkladový styl, můžeme polským příznivcům české literatury jen blahopřát: dostávají do rukou cennou knihu, která je plná inspirace k hlubšímu studiu jednotlivých období i osobností. Pro české bohemisty je pohled „polskýma očima“ rovněž inspirující. Některé kapitoly otvírají trochu jiné pohledy, než jsou ty, na jaké jsme zvyklí, nenásilným způsobem rozvolňují některé naše stereotypy nebo dokonce je boří. Proto je pohled Zofie Tarajło-Lipowské, zakotvené v jiném kulturním kontextu, i pro českého bohemistu přínosem.

Dobrava Moldanová, Ústí nad Labem